

MİLLÎ DESTANLARIMIZDAN DEDE - KORKUT
OĞUZNÂMELERİ'NİN TARİH BELGESİ
BAKIMINDAN DEĞERLERİ *

(ARMENYA/YUKARI-ELLER TARİHİNİN İÇYÜZÜ)

Prof. Dr. M. FAHRETTİN KIRZIOĞLU

Burada arzedeceğim hususlar, *Kızılırmak başları*'ndan *Hazar-Denizi*'ne, kuzeyde *Kafkas sıradağları*'ndan güneyde *Kızılözen* ile *Sincar-Dağı*'na varınca yayılan bölgeleri içine alan ülkeye, “*Oğuz-Elleri*” ve atlıgöçebe yaşayıp, ateti yiyen, kısırsütü (kımız) içen ahâlisini “*Oğuz*” ve “*Türkmen*” diye gösteren, yazıya geçmiş millî destanlarımızdır. Bunları, destanî Din-Ulusu “*Dede-Korkut*” sıfatlı kimselerin söylediği belirtildiğinden, bunlara “*Dede-Korkut Oğuznâmeleri*” diyoruz. Bunlar, “*Oğuz-Han*”ın Cihangirlik Seferlerini anlatan büyük “*Oğuz-Destanı*”ndan sonra oluşmuş olduklarından, konuca da ayırdılar. Sayıları onbeş kadar olan “*Dede-Korkut Oğuznâmeleri*” denilebilecek kaynakların başlıcaları, şunlardır: (bunlar, “İslâm-Şeriatı’ne aykırı” görülüp, vakıf kütüphanelerimizde muhâfaza edilmemiştir):

1. “*Kitâb-ı Dedem-Korkud*”, Önsözü, 1386 da Yukarı-Aras boylarından *Temür* Ordusu önünden kaçıp, Osmanlı toprağı *Amasya*'ya yerleşenlerce yazılmıştır.

2. Birincideki 12 Boy'dan 6 sını içine alan “*Vatikan-Oğuznâmesi*”.

3. 1421 den önceleri *Amasya Sancağı*'nda yazılan ve Elbeğleri Kütüğünü tanıtan, “*Topkapı Sarayı Oğuznâmesi*”.

4. Önce, 1465 te yazılan “*Düsturnâme-i Enveri*”de, sonra Bitlis'te farsça yazılan “*Şerefnâme*”de, ayrı bir yazmadan alınıp, 1884 “*Diyârbekir Sâlnâmesi*”nde özetlenen, “*Kürt-Oğuznâmesi/Boğduz-Aman Destanı*”.

5. Bayburt-Akkoyunlularından Osmânlı Za'îmi Osmân'ın, 1590 larda yazdığı “*Mir'ât-i Cihân*”a aktardığı “*Akkoyunlu-Oğuznâmesi/Bahrü'l-Ensâb*”dan alınan bahisler.

* 21 Aralık 1984 günü, Türk Tarih Kurumu'nun, 1984-1985 Yılı Konferansları dizisinden verilen Konferans metni özetidir. *Ankara Radyosu*, 28 Temmuz 1985 Pazar günü saat 12.15-12.45 arasında bu Konferansın özetini, *Kırzioğlu'nun sesinden* vermiştir.

6. Calayırılı Sultanı *Şeyh-Üveys*'in (1356-1375) ıslâh ile Saray-Çalgıları arasına kattığı “*Ozan-Kopuz ve Okçu-Kozan Destanı*”ndan, XVII. Yüzyılda Buhara’da Hâfız Derviş ‘Ali ÇENĞÎ'nin yazdığı farsça “*Tuhfetü's-Sürûr*” adlı musiki kitabına alınan özetler (1927 Taşkent yayını).

7. 1638 de Alman Elçisi Adam OLEARIUS'un, *Dağıstan-Derbend* şehri yanında gördüğü, ziyaretçisi ve nezircisi kalabalık “*İmâm-Kurkhud*”un Türbesiyle, “*Okuslar*” hükümdarı “*Kassan Khan*”ın, *Lezgiler*'in atalarıyla savaşlarını anan destanlardan tesbitleri (almanca'dan fransızca ve rusça tercümeleri var).

8. Berlin Kıral Kütüphanesinde XV. yüzyıl türkçesiyle “*Atalarsözü-Oğuznâme*”.

Yukarıda işaret edilen milli destanlarımızda, “Oğuz/Oğuz-Elleri” ile, onun komşusu yerler üzerine anlatılanları, aşağıdaki gibi üç kolda özetliyelim; sonra da Küçük-Arşaklı (52-428) tarih kaynakları haberleriyle karşılaştıralım:

a) “*Oğuz-Han*” soyundan, “*Kök-Alp Han*” kolundan “*Bayındur-Han*”, ataları ülkelerini aralarında bölüşen iki ağabegisinden ayrıldı. “Ta'allûka-tiyle *Horasan*'dan (“Topkapı-Sarayı Oğuznâmesi'nde, türkçe adıyla: “Kün-Togusu Oruncu [Padişah-Makamı, KHORENLİ'de: Doğu'da “*Bahl-Şahasdan*” = Şahyurdu-Balkh”) Genk-Yer'den kopan Oğuz'lar ile göçerek, “*Anı*'ya, *Kars*'a” (Romalı idaresindeki “Armenya başkendi, İğdir-Ovası'nda Armavir'e) geldi. *Gürcistân-Keferesi*'le (M.S. 52 de, İberli/Gürcü Vâli Rhadamist'i kaçırtıp, ata ülkesine kovarak) ceng edüp, *Tiflis*'i aldılar”. Sonra, *Dağıstan*'a yönelip, “*Demürkapu-Derbend*”i muhâsara ile hâkimini öldürüp, burayı da aldı (Şirvan'a bile hâkim oldu). “Ol târihde, *İsâ aleyhisselâm*, göğe çekilüp, *Bizüm-Peygamberimiz* (Hz. Muhammed)den nişân yoğidi”. Bunlar, “Dîn, Mezheb bilmez, ancak Hakk”a inanan “*Oğuz Tâifesi* (= Göçebeleri),, idiler. Buralara yerleşip, “*90 bin asker*” çıkaran bir kalabalık halinde, “*Beğlerbeği olan Olaş-oğlu Salvur-Kazan*” sülâlesi idaresinde yaşayıp, “*Tokuz-Tümen Gürcistân*”dan harâc aldılar. (Kuzeyden akına gelen) “*Kıpçak-Melik*” ile (Dağıstan hâkimi, “Komuk ve Avar'a hükmeden, Temürnâmeler ile XIV. yüzyıl Rus Kroniklerinde “Şavkal” unvanıyla anılan) “*Alaca-Atlu Şavkalı-Melik*” sülâleleri, başlıca düşmanlarıydı. Bunlar, “*Oğuz-Elleri/Kalın* (= Yoğun) -*Oğuz*” denilen ülkelerinde iken, Hz. Muhammed, *İslâmlığı* yayınca, ona Üç-Elbeği'ni Elçi gönderip, “*Selmân-i Farsi*” eliyle, sonra da onun “*Şeykh*” tayin ettiği “*Dede-Korkut*”un himmetiyle, bu Oğuzlar gönülden dönüp, *İslâm* oldular.

- ① ARKURI-YATAN
- ② ALA-TAG (Arg: Agh)
- ③ PASINUŃ-KARADERVENDI
- ④ ALTUN-TAHT (Divin)

- ④ HANCOR-KED HISARI
- ⑤ ŞIROKAVAN (Baş-Şüregel)
- ⑥ DOZMURD-KAL'ASI
- ⑥ KARA-KAYA

- ⑦ AK-KAVAK
- ⑧ BAMBAM-DEPE
- ⑨ GÖKSÜ-GÖZEL KABA TAĞLAR
- ⑩ AKÇA-HISAR (Durdzuk)
- ⑪ KADIR-VEREN (Eşmiadzin)

b) (Yukarı-Dicle ve Büyük-Habur boylarından) “*Hamid* (Diyarbakır) ilen *Merdin-Kal’ası*”nı, (Yukarı-Fırat kesiminden) “*Ak-Hisâr* (Erzincan-Kemah’ı)” ile “*Karun-Eli*” (Erzurum), (Çoruk boyundan) “*Bayburd-Hisârî*” (Oltu kuzeyindeki Bana/Penek) “*Ban-Hisârî*”, (Aşağı-Kür boylarından) “*Gence*” ve “*Berde*” (Partav/Barda’a) şehirleri ile, (Şirvan-Dağıstan arasındaki) “*Demürkapu-Derbend*”i içine alan yerler, “*Oğuz/Oğuz-Ellesi*”dir. (Bilindiği gibi, Asurlular’ın kuzeylerindeki dağlık ülkeye verdikleri “*Ur-Artu*” ve bundan alınma İbranice Tevrat’taki “*Ararat*”, M.Ö. 518 lerde Dareyoş’un yazıtlarında geçen buraların adı, aramice “*Harminyab/Armina*” ve bundan bozma olan eski yunan ile lâtin kaynaklarındaki “*Armenya*”, hep, “*Yukarı-El/Yüksek-Ülke*” anlamına gelen deyimlerdir. Yunus-Emre’de ve 1291 de İlhanlı Geyhatu’nun Tebriz’de tahta geçişini anan “Anonim Selçuknâme”deki, “*Yukaru-Eller*” deymi de, bunların türkçesi olarak biliniyor).

“*Oğuz-Ellesi’nin Komşuları: “Rum”* (Fırat batısı/Anadolu), “*Şâm*” (Suriye), “*Turabozan Takavoru*” ve “*Tokuz-Tümen Gürcistân*” (her ikisi de, Oğuz-Ellesi’ne bağlı ve harâc verir), “*Kan-Apkaza Eli*” (Abazalık/Apkhazy), “*Karaçug’un* (Daryal-Geçidi güneyinde, koyuncu-yaylaklarına, gürcüce kaynaklarda “*Karaçokh* ve halkının dansına “*Karaçokheli*” denilen yer) *Cılban* (I. Yüzyıl Roma kaynağı PLINIUS’daki “*Silban*” = Kazbek/Gazi-Bek-*Tagı*”, “*Kapulu-Karadervend*” (Daryal Geçidi), (Dağıstan güneyinde, Samurözen solunda) “*Küre-Kâfir Ellesi*”, (bunlara komşu “*Kara-Kaytaklar*”ın atayurdu ve V. Yüzyıl kaynaklarında “*Khursan*”, BELÂZURÎ ile MES’ÛDÎ’de “*Khursanşâh*” denilen) “*Adlu* (= ünlü)-*Khursan*”dır. Dedem-Korkut Kitâbı’nda: “*Aznavor*” (gürcü sipahisi), “it gibi gav-gav eden *Çerkes*” adları bile geçtiği halde, aslâ “*Armen/Ermeni*” veya buna benzer bir deyim anılmaz. Çünkü, bizim ve yabancıların “*Armenyan/Ermeni*” dediğimiz kavim bile, kökü semitik olup, “*Yukarı-El/Ülke*” anlamına gelen “*Armenya*” ve “*Ermeni*” adını kullanmaz, benimsemez. Gerek 406 larda icad edilen “*Ermeni/Mesrop Yazısı*”ndan önce ve gerek sonra yazılan “*Küçük-Arşaklı/Arşakunik*” (52-428) sülâlesi çağrı kroniklerinde de, bu deyimler geçmez; bunların ahâlisi, “*Aşkenaz*” (Saka/İskit) ve “*Torkom-Irkı/Torkomyan*” (Türkman/Parthı = Arşaklı) diye anılır.

Burada, 1405 yılında *Temür*’ün başkendi *Semerkand*’dan dönen *İspanyol Elçisi CLAVIJO*’nun, şimdiki *Ağrı İli*’nin *Eleşgert* (1664 depreminde yıkılan Toprakkale) şehrinde Papaslardan öğrendiği ve (1064 te başlayan) *Selçuklu Felhi*’nden önceleri anadilleri türkçeyi koruyan Gayrimüslim “*Türkmanlar*”ın, *Erzurum* ile *Eleşgert* çevresinde yaşamakta olduklarını belirten bir

an'ane tesbitine işaret edeceğiz: Ataları ölen “*Ermeni Prensi Üç Kardeş*”, onun ülkesini aralarında bölüşmüş: *Eleşgert* Büyüğe, *Anı* (Arpaçayı boyları) Ortancaya, *Erzurum* da Küçüğe düşmüştü. “*Erzurum’daki Küçük Prens*, komşu *Türkmanlar’dan asker*”ler alarak, *Eleşgert*’i ele geçirmeğe yürüdü. Bunu gören Ağabeği de, “*Komşusu Müslüman Türkler’dan* (Selçuklu Akıncılarından) yardımcılar aldı. Ancak, bu (Müslüman) *Türkler* ile (Erzurum çevresinden gelen Gayrimüslim) *Türkmanlar*, *ayni dili konuştuklarından*, aralarında çabucak anlaşmışlar”. İki kol birleşip, önce *Eleşgert*’i, arkasından *Anı*’yı, sonra da *Erzurum*’u ellerine geçirerek, “*Erménilerin Hükûmeti*”ne son vermişler.

c) “*Dedem-Korkud Kitâbı*”, m.ö. 199 yılında *Hun-Yabgusu Maodun/Mete*’nin, *Çin İmparatoru Kaoti*’nin ordusunu kuşatarken, Eski-Türk Dini’ndeki “*Dörtüüne Dört-Renk adı verilmesi*” geleneğine uymasının benzerini, “*Oğuz-Elleri*”nde de yaşatılmış gösteriyor; ayrıca, üçü de *Küçük-Arşaklılar/Arşakunik* (52-428) çağında sıra ile başkent olan şu üç şehrin adlarını belirtiyor: *Ağca-Kala(k)* = Erovantagert, *Sürmelü* = Artaşat, *Altun-Tahh* = Düwin.

Hunlar gibi “*Oğuz-Elleri*” atlıgöçebeleri de, aynı dört anarenk adıyla, dört yönü anıyor: *Doğu*’da, “*Kökçe-Dağ*”, “*Kökçe-Dengiz*” (birincisi Çıldır-Gölü, ikincisi Arakas/Elegez-Dağı doğusunda “Gökçegöl”). *Güney*’de, *Arkuru-Yatan* (başkent, İğdir- Ovasında) *Armavir/Artaksata/Sürmelü*’nün, arkasında/tersineyatan) *Ala-Tag*” (5165 m. *Arkuru/Argı/Ağrı-Dağı*). *Batı*’da, (Arşaklı hâkimlerinin hazineleri saklanan ve cenazeleri gömülen *Erzincan-Kâmak/Kemah*’ı *Kalesi*) “*Ak-Hisâr*”. *Kuzey*’de, “*Turabozan*” ile (onun batısında ve Giresun’un *Tirebolu-Kalesi* yerindeki) “*Direg-Takavor*”un (*Direl*’ler Hâkiminin) merkezi “*Dozmurt/Düzmürd-Kal’ası*”nın kıyılarında bulunduğu, “*Karşu-Yatan Kara-Dengiz* (Oğuzlar, “*Karadeniz*” adını, *Turabozan* kıyılarından gördüklerine; “*Akdeniz*” deyimini de, *Antakya* kıyılarından tanıdıklarına göre vermişlerdir ki, dünya dillerine, bu iki denizin adı, türkçesinden tercüme edilegelmiştir. *Arşaklı/Partlar*’ın, M.Ö. 53-37 arasında Romalıları ezip, *Antakya* ve *Kuzey Suriye* çevresine hâkim oldukları, biliniyor).

Küçük Arşaklılar sülâlesi timsâli “*Olay-öğlü Salvur-Kazan Han*”, kuzeydeki seferlerinden zaferle dönünce: “*Ağca-Kala(k)* (yazlık), *Sürmelü*’ye (kışlık) gelüp; kırk-otak dikdirüp; yedi gün, yedi gece” süren *Toy*’da “*Erenler*”e, *kalaba ölkeler* (ocaklık-mâlikâneler) verdi”ği anlatılıyor. Bunlardan ilkinin adı sonundan (yaylak/yayla, kışlak/kışla, yayak/yaya, otak/oda adlarındaki gibi) “*k*” sesi düşmüştür, aslı, “*Ağca-Kalak*”tır (*Kalak* deymi,

Arşaklılar'dan ermenice ve gürcü kaynaklarına da geçmiş olup; öteden beri Uygur ve Kırgız-Kazaklar'da “Şehir/Müstahkem-Yer” anlamında kullanılır). Burası, *Kars-Arpaçayı* sağında, 66 yılından sonra yapılan ve “Akçaşehir” anlamında “*Erovant-akert/Erovant-aşat*” denilen başkentten ibarettir. Bugün bile hâtırası, pamuk yetiştiren *Tuzluca-Iğdır-Ovası*'na verilen “*Sürmelü-Çukuru*”nda yaşayan ikinci başkent de adını, Armavir şehrinde “Meryem-Ana” için yapılan ve çok kutlu sayılan Katedral, “*Surp-Mari*”, 1045-1064 Bizans işgali sırasında rumca tercümesiyle “*Hagia-Maria*”dan almıştır (1064 Selçuklu Fethi'mizde, “Sur-Mari”, 1386 Temür işgalinde, “Sur-Malu” deniyordu). 332 den sonra, (Revan'ın 27 km. doğugüneyinde ve Gerniçayı solunda) son Arşaklı başkendi olarak yapılan ve türkçe “*Tübin*”den gelme “*Düwin*” (= Paytaht) denilen, arapça kaynaklarda, yine türkçe “*Düb-İl*” diye anılan şehir de, “*Altun-Takht*” adıyla *Oğuzlar*'ın başkendi gösteriliyor: *Kazan-Han*, “*İç-Oğuz, Taş-Oğuz Beğleri*” ile yazın, “*Arkuru-Yatan Ala-Tag*”da avlanmakta iken, ılgar ile gelen Kuzeyli düşmanların yağmalayıp götürdüğü mallarını ve tutsak aldığı çocukluğunu, işin farkına varınca artlarınca yetişip, geri almıştı. Zaferle *Kazan-Han*, “gerü döndü; *Altun-Takht*'da (Düwin'de) yine evini dikdi” (1591 yılı Osmânî Tahriri “Revan Vilâyeti Defteri”nde de burası, “*Altun-Takht*” diye tescil edilmiştir).

Asurlular'ın “*Aşkuzay*”, Hintliler'in “*Sakya*”, İranlılar'ın “*Saka*”, Karadeniz kıyıları kolonisi Yunanlılar'ın “*Skyth*” (İskit/Çikit), İbraniler'in (Tevrat'ta, “Gomer”/Kimmer-oğlu) “*Aşkenaz*” diye tanıdıkları *Sakalar*'ın, M.Ö. 680 yılında büyük kalabalıklar halinde *Kafkaslar*'ı aşarak *Azerbeycan* ve *Doğu-Anadolu*'ya yerleştikleri malumdur. *Sakalar*'ın *Horasan/Balkh/Bakterya* kesimindeki kolu “*Daha*”ların “*Parn/Aparn*” boyundan çıkan *Arşak* unvanlı bir kahraman ve ilk halefleri, “*Arşaklılar* (farsça, “Eskâniyan”) *Devleti*”ni (M.Ö. 250-M.S. 227)kurarak; *Makedonyalılar*'ı *Horasan, İran* ve *Irak*'tan, sonra da *Romalılar*'ı *Azerbaycan* ve *Doğu-Anadolu*'dan koğmuştu. Ülkelerine göre *Parthian/Parthlar*” diye de anılan atlıgöçe yaşayışlı *Arşaklılar*'ın *Roma* hududunu bekleyen *Küçük-Arşaklılar* (52-428) kolu, yukarıda hudutlarını gördüğümüz “*Oğuz-Elleri*”nde kurulup, adlarını buraya vermişlerdi. İşte, “*Tarih Belgesi Bakımından Değerleri*”ni belirtmeğe çalıştığımız “*Dede-Korkut Oğuznâmeleri*”, Haritasını da verdiğimiz “*Oğuz-Elleri*”nde hâkim unsur ve yaylakçı-kışlakçı Türkman hayatı yaşayan *Saka Boyları* ile, onlardan 560 yıl sonra *İran* üzerinden buraya gelip sülâle kuran *Küçük-Arşaklılar*'ın “*Tarih-Destanları*”dır. Şimdi, tam 40 yıl önceki meslekî çalışmalarımızla, bu gerçeğin nasıl farkına vardığımıza işaret edelim:

Fakülte Hocalarımızdan: Rahmetli *Ahmed Zeki Velidi TOGAN* ile (Mühtedi) *Emin BOSCH*; Türk Tarih Kurumu Kurucu, Başkan ve Üyesi bilginlerimizden: Rahmetli *Reşit Saffet ATABİNE*N, *M. Şemseddin GÜNALTAY* ve *Y. Hikmet BAYUR*, bastırmış oldukları kitaplarında (bunlar, 1953 te çıkan “Kars Tarihi I. Cild”inde, gereği gibi belirtilmiştir), şu gerçekleri ortaya koymuşlardı: *Sakalar/İskitler* ve onların *Horasan* kolundan çıkan *Partlılar* da denilen *Arsakidler* (Arşaklılar), tarafsız Batılı bilginlerin de belirttiği gibi, “*Türk soyundan*”dırlar. Ayrıca: “*Çenasdan*” (Fergana-Kaşgar) kesiminden III. Asırda gelip, “Armenya”da yerleşerek, Başkumandanlığı ocaklık gibi ellerinde tutan “*Mamık ve Konak Kardeşler*” uruğu ile, *Arpaçayı boyları*’na (310 da gelip) yerleşen “*Kamsarakan*” hanedanı; ve “Armenya”da *Hıristiyanlığı* yayıp yerleştiren *Partlı Aziz Grigor*” (252-325) ile, bir ara 803 yılında Ordu İhtilâli ile *İstanbul*’da *Bizans* tahtuna geçirilecekken “*Turkos*” (Türk) lakabıyla tanınan (Mamikonlular’ın Bergama’ya sürgün kolundan gelme) Başkumandan “*Bardanes*” (Vardan), *Türk soyundandır*. (*Kuteybe*, 703 yılında *Bukhara* hâkimi *Vardan-Khuda* ile savaşmıştı).

1944 yılı güzünde Kars Vâililiği’nin, radyo ve gazetelerle ilân ettirdiği ve çağın Maarif Vekili imzasıyla “*Tebliğler Dergisi*”nde tamim edilen, “*Kars Tarihi’ni yazma müsâbakası*”na, 10 Kasım 1944 te ikinci askerliğimizden terhis edildikten sonra, katılmak için çalıştık. Hepsi Fransızca tercüme ve izahlarıyla geçen yüzyılda *Petersburg* ve *Paris*’te basılmış bulunan *M. BROSET* tercümesi, “*Eski Gürcistan Tarihi*” ile, *V. LANGLOIS* tercümesi “*Armenya Tarihçileri Koleksiyonu*”nu tarıyorduk. 1939 dan beri, “*Dede-Korkut Oğuznâmeleri*” coğrafyasını tesbit eden yayınlarımız çıkmıştı. Bu milli destanlarımızdaki “*Oğuz-Beğleri*” kütükleri ile coğrafyasının cetveli, elimizdeydi. *Gürcistan Tarihleri*, M.Ö. VII. Yüzyılda *Kafkaslar* kuzeyinden gelip, *Kür* ve *Çoruk* boylarına yerleşen, sonra da Makedonyalı İskender’in (haleflerinin) gelişinde, onun ordularına aylarca karşı koyanları yani Saka Uruklarını, “*Bun-Turki*” ve “*Kıpçak*” diye anıyordu. “*Armenya Herodotu*” diye tanıtılan *Muş* kesiminden yetişme “*Ermeni Tarihçisi*” râhip *KHORENLİ Moses*, *Arşaklılar*’ın *Aravadin Bahl-Şahasdan*” dan (= Gündoğu-Şahlaryurdu Balkh’tan) gelip, *Kafkaslar* kuzeyindeki ovalara varınca hâkim olduklarını naklediyordu. Bunlar, “*Topkapu-Saray Oğuznâmesi*” (“*Kün-Togusu Oruncu Genk-Yer’den kopan Oğuz*”) ile “*Bahrü’l-Ensâb*”ın anlattıklarının aynisi idi. En kudretli çağında 1472 de *Uzun-Hasan* adına *Tebriz*’de farsça yazılan “*Kitâb-ı Diyârbekriyye*” adlı *Akkoyunlular Tarihi* başındaki *Oğuznâme* özetinde: “*Bayındurlular*”ın, *İslâm*’dan önce “*Kökçe-Dengiz Yaylakları*” ve buranın batısındaki “*Alagez-Dağı*” (4095 m.) çevresinde yaşadıkları; *Hz. İsa*

Dini'nde iken, Hz. Muhammed geldikten sonra Müslüman oldukları (İA., "Akkoyunlular" maddesinde, Hocamız M.H. YİNANÇ özetini), anlatılıyordu.

İşte, elimizdeki bu "Destant haberler" ve coğrafyası ile, *Gürcistan* ve *Armenya Tarih* haberlerini karşılaştırırken, 1944 sonlarında hiç ummadığımız şu hükme vardık: "Dede-Korkut Oğuznâmeleri, çifte-başkent Ağca-Kala ile Sürmelü örenleri Kars İlimizde bulunan Sakalar ile Partlılar/Arşaklılar'ın tarih-destanıdır; yazılacak Kars Tarihi'nde, bu teze göre davranılması, kaçınılmaz bir ilim icabıdır...". Artık, 1945 ten beri *İstanbul* dergi ve gazetelerinde, bu görüşlere göre yazılarımız çıkmaya başladı. İlk defa yaptığımız "Oğuz-Elleri Haritası" ile 84 kadar coğrafya adının izahı verilen "Dede-Korkut Oğuznâmeleri-I. Kitap" adlı eserimiz, 1952 de, ve "Kars Tarihi I. Cilt" de, 1953 te İstanbul'da, bu teze göre hazırlanmış olarak basıldı.

Bundan sonra, bir gerçeği daha öğrendik: *Horasan-Sakaları* kolundan çıkan ve *İran-Dini* (Zerdüştlük) tesiri altında kalan *Arşaklılar*, millî Türk An'anesine, kurucudan sonuncuya (M.Ö. 250-M.S. 227) kadar bağlıydılar. Bunların hepsinin kullandığı "Arşak Unvanı" da türkçe olup, "Pars (Babur/Bebir) ile Ayı Karması Yırtıcı" anlamındadır (XV. Yüzyılda türkçeye çevrilen, "Acâibü'l-Mahlûkaat" kitabı). Eski-Atalarımızda, "güçlü-hayvan adları"nı, unvan olarak kullanmak, Pâdişahların geleneği idi: a-Sakalı Cihângir Afrasyab (M.Ö. 654-626), Türk kaynaklarında, "Alp-Er Tonga/Töngge" (= Alp-Er Pars/Babur); b- Gayrimüslim *Yabakular*'ın 1046 da Karahanlılar'ı bunaltan hükümdarının unvanı "Böke" (Evren, Ejderha). c- Müslüman Karahanlıları'n bütün Pâdişahlarında görülen, "Arslan" ve "Buğra" (= Erkek-Deve) unvanları gibi.

Şuna da işaret edelim ki, 15 kadar Türk Tarihçi ve müellifine çatan *Revan*'daki "Sovyet Sosyalist Armenya Cumhuriyeti İlimler Akademisi Tarih Enstitüsü" yayını olarak K.P. ZULALYAN imzalı 1970 baskılı 2/3 ü rusça, 1/3 ü ingilizce kitapta, bizim "Kars Tarihi"ndeki "Oğuz-Elleri" haritamızın klişesi de verilerek, tezimiz sözde tenkid edilirken, elegendir hiçbir ilmî cevap verilememiştir (bu kitap, TTK Kitaplığında vardır).

Konuyu daha aydınlatmak için, "Dede-Korkut Oğuznâmeleri"nde kütükleri anılan 6 İç-Oğuz ve 6 Taş (Dış)-Oğuz Elbeğleri'yle, *Küçük-Arşaklı* kroniklerinin tanıttığı, "İşkhanlar" da denilen Feodal-Beglerin coğrafyasıyla kütüklerini karşılaştıran, kısa bir tablo sunalım:

İÇ-OĞUZ/ÜÇ-OKLAR Kolundan:

1. "Ağca-Kala(k), Sürmelü" de oturan, "At ile Karun-Eli'ne (Erzum'a) çapkun yeten", "Ak-Hisâr"ı (Kemah'ı) alıp sahiplenen, metbu'u (Büyük-

Arşaklı timsâli) “*Bayındur-Han’un Vezîri ve Güvegüsü*”, “*Beğlerbeği*” unvanlı “*Olaş-oğlu Salvur Kazan Han/Bek*” = *Küçük-Arşaklılar* timsâli olan ve bu sülâlenin en yiğit hükümdarı “*Büyük*” unvanıyla tanınan, *Sasanlı I. Artasir*’i her defasında yenerek ülkesini kurtaran, “*Vologas/Balaş/Valarş-oğlu II. Tiridat/Khosrov*” (217-252).

2. “*Çeribaşı*” rütbeli Başkumandan, Elbeğleri timsali “*Kara-Konak/Kona-Bek*”, “*Çenasdan*” (Ortaasya) hükümdarı *âilesinden iken, taht mücadelesinde yenik düşünce, taraftarlarıyla kaçıp gelerek, Taron* (Ahlat-Muş) bölgesine yerleşen; sonra parlak askerî kudretleriyle “*Siparabed*” = Sipehbed/Başkumandan unvanıyla tanınan “*Mamık ve Konak Kardeşler*” den, birincisinin adıyla tanınan “*Mamıkonyan*” (= Mamikonlar) hanedanı (Destanlarımızda, küçük ve daha uzun ömürlü prense göre, “*Kara-Konak*” denilmiştir).

3. “*Gogalet-Koca oğlu* (Gence-Kazağı’ndan batıda Artvin’e kadarki yerleri içine alan “*Gogaren*”/Gugar’k = Gugarlar ülkesine adını veren Saka kolundan) *Şor* (kabilesinden) *Şamşoldın* (= gürcüceye tercümesiyle, “*Sami-Solge/Şamşolde*” = Üç-Ok denilen kalenin hâkimi) “*Kuzey-Bideaşkhi/Uçbeği*”, “*Gugaret*” (türkçesinde, “iki r” den biri “le” olmuş) *Eyâleti* merkezi *Şor Sancağı*’nda “*Şamşolde*” kalesi hâkimi “*Çenasdan*” dan gelme ünlü Başbuğlar hanedanı *Orbelyanlar/Orbelliler*.

4. *Bayburt* ile *Ban-Hisarı* (Oltu’daki Penek) bölgeleri hâkimi olup, (Doğu-Bayazıt’taki) “*Tana-Sazı*” çevresinde de mülkleri olan, “*Kam-Bura(t) Beğ oğlu Bamsı-Bayarak*”, “*Kazan-Begün Inağı*” (başveziri). = *Ispir-Bayburt* kesimi Elbeğleri, Süvâri Kumandanı ve *Arşaklılar*’ın, “*Tak-a-Tir*” (= farsça: Taç-Giydir’en) unvanlı vezirleri, “*Biurat oğlu Samba Bagarat*” hanedanı.

5. Kuzeylilerle savaşta, *İç-Oğuzlar* Başkumandanı ve “*Hamid* (Diyarbakır) *ilen Merdin-Kal’ası*”nın hâkimi, “*Kara-Budak Bek*” = (Suriye hududunu kollayan) “*Güney-Bideaşkhi Miantak Sülâlesi*” olup, “*Arzanen/Alcnik*” (Siirt-Diyarbakır-Mardin kesimi) *eyâleti hâkimi ünlü hanedan*.

6. (*Tunceli-Elâzığ-Egil bölgesi Elbeğleri timsali*) “*Yagan-Bek*” (“*Yagan*”, türkçe, “fil” demektir), “*Yaganak*” diye de anılan bu hanedan, “*Kazılık-Koca oğlu*” kütüğüyle, “*Karadengiz kenârunda Dozmurt Kal’ası*”nı zaptetmiş gösteriliyor (VII. Boy) = *Karadeniz*’deki yelkenlileri, fırlattığı kayalarla batıran, turnaklarıyla sert kayaya “kartal resmi” çizen güçteki “*Tork*” (= Türk) denilen atanın soyundan “*Angel*” (Egil) ve *Sopen* (Harput-Tunceli) hâkimi hanedan.

TAŞ-OĞUZ/BOZOKLAR Kolundan:

1. “*Kazan-Beg’ün Tayısı*” ve “*At-Ağızlu*” (= Delilli-Konuşan, Sözü-Tutulan) sıfatlı, “*Afrasyab-oğlu*” sülâlesinden (Aran/Karabağ-Gence hâkimi) ve “*Taş-Oğuzlar Hükümdarı* “*Oruz-Koca/Altmış Kırkıl* (= Aksakallı/Senato Meclisi) Sakallı Koca’nun ulusu” = (M.Ö. 66 yılında, Romalı Serdari Pompeus’un Tiflis doğusunda Kür boyunda kışlağa geçen ordusuna, 70 bin askeriyle hücum eden “*Oroeses/Oroises*” yani Orus/Örs (demirci tezgâhı) adlı Albanlar hükümdar sülâlesi timsali), “*Si-Sakan*” ve “*Si-Unik*” hanedanı.

2. “*Demürkapu-Derbend* (Şirvan) bölgesi “hâkimi ve Taş-Oğuz çerisi Başkumandanı, savaşta sağkolda vuruşan (Oruz-Koca oğlu Kayan-Salçuk neslinden), “*Ellisekiz Salçug’un ulusu Dondar-Bek*” hanedanı = Kür solundan Hazar-Denizine kadarki yerlerin hâkimi ve başkendi” “*Kabalak/Kabala*” olan *Albanlar/Ağuvank* hanedanı.

3. (Oğuzlar’dan en güneyde bulunduğundan, erken Müslüman olan sülâleden, Kürtler’in Elbeğileri) “*Kayan-Ucun* (Uşun/Vusun) oğlu *Bogduz-Aman Bek*” (Urmiye-Gölü güneybatısındaki “Uşunu” bölgesine ad verenlerin torunu, Bogd’uz/Bokhtî/Bokhtan = Evrenler boyundan Aman) = “*Kortuk*” (= Kürtler) *Eyâleti’nin*, “*Mar’ik*” (= *Evrenler Yılanlar*) da denen hâkimleri (301 deki Yaylak-Derneği’nde, Hıristiyanlığı benimsemişlerdi).

4. “*Avşar-Bek*” (Büyük-Albak = Başkale kesiminde) = *Arşaklılar* Hükümdarlarının “*Avıbaşı*”lığını yapan ve ellerinde “*Ardziv*” (= Kartal) taşıyan “*Ardzer-Unik*” hanedanı.

5. “*Dokar-Bek*” = “*Paytakaran*”/ *Mugan* kesimi Elbeğleri.

6. “*Togsun-oğlu Alp-Rustam Bek*” = *Van-Gölü* güneybatısında hâkim olan “*Ereşt/Reşt-Unik*” hanedanı.

Arşaklılar’ın tahta geçmeyen *Horasan*’daki “*Suren-Bahlav*” kolundan *Prens Anak*’ın, 252 yıllarında, göçüp gelirken, konakladığı *Ağrıdağ* ile *Maku* arasında çadırda doğan oğlu, sonradan *Kayseri*’de *Hıristiyan* terbiyesiyle büyüyüp, “*Grigorios/Grigor*” adıyla râhip olmuştu. “Dönük (= Kendini hayvan biçiminde görme) hastalığı”na tutulan *Arşaklı* hükümdarı *III. Tiridat*’ı, İncil okuyarak kerametiyle iyileştiren “*Aziz-Grigor*”, 301 yazında *Yaylak-Derneği*’ne gelen 16 Elbeğini de, bu hükümdarla birlikte vaftiz edince, ülkede resmen *Hz. İsa-Dini* kabul edilmiş oldu. Okuduğu *Kayseri*’ye gidip, “*Patrik*” olma yetkisini alarak dönen bu “*Suren-Bahlav*” kolundan *Arşaklı* “*Aziz-Grigor*” (252-325), “*Büyük*” unvanıyla anılan *III. Tiridat*’ın (286-330) izni ve isteğiyle, her yere *Hıristiyanlığı* yayıyordu. *Oğuznâmeler*’de,

“*Dede-Korkut/Korkut-Ata* (= Pontif/Dede/Ata/Râhib = Korkutan) sıfatı ile anılan bu Azizin adıyla tanınan “*Ermeni-Grigoryan Mezhebi*”nde, *Arşaklılar*’ın eski Türklük gelenekleri’nden, başka Hıristiyan Mezheplerinde görülmeyen, şu hususlar, yeni dine uydurularak yaşatılmıştır:

1. *Arşaklı Bayrağı*’ndaki “*Kartal/Karakuş*”, vaftiz edilerek, Kilisenin timsali yapılmıştır.

2. *Domuz beslemek ve eti, harâmdır.*

3. *Tavşan*, uğursuzdur.

4. “*Madag*” diye, *Adak-Kurbanı* kesilir.

5. *Kabirtaşı* olarak, *Koyun* ve *At Heykelleri* kullanılır (Alevî Tunceli, Varto Zazaları ile, Şi’a İğdir-Tuzluca Karakoyunluları’nda da, bugün bu âdet vardır).

6. “*Vaftiz-Babası*” âilesiyle kız akrabalığı yasaktır (ötedenberi Müslüman Azerbaycan ve Doğu-Anadolu’da görülen, “Kivrelük” geleneğinde de, böyledir. Buna Fergana’da “Kübrelik” deniyor).

7. *Râhipler*, *evlenir*, çocuk sahibi olur.

8. “*Sivri-Türk Çadırı*” biçiminde künbedli *Manastır ve Kiliseler* yapılması (Mimarlık da, Ortaasya köküne bağlanmıştır).

9. Kadınların, yabancı erkeği görünce “yaşmaklanma”sı.

* * *

1973 ve 1983 teki iki tebliğimizde¹ belirtilenler ile yeni tesbitimizde, “*Kitâb-i Dedem-Korkud*”daki “*Boy*” adlı 12 Destanın, *Büyük- ve Küçük-Arşaklılar* ve halefleri çağındaki tarihî hâdiseleri yansıtanları, tarih sırasına göre şunlardır:

a) M.Ö. 57-38 yılları arasında *Arşaklılar*, yeniden *Romalılar*’ın cephesine gelip, 28 Mayıs 53 günü *Tribün Krasus*’u *Karha* (Haran) kesiminde yenince, *Antakya* ve *Kuzey-Suriye*’yi de ellerine geçirmişlerdi. Bu sırada, şimdiki *Elâzız-Tunceli* kesiminde *Yaganak* (Ankel) *Hanedanı*’nın, *Karadeniz* kıyısında (KSENOPHON’un M.Ö. 400 yılında çok savaşçı olduklarına tanıklık ettiği) “*Direl*” (Direg)-*Takavor*’ elindeki *Dozmurd-Kal’ası*’nı alırlarını, *VII. Boy* anlatmaktadır.

¹ “*Dede-Korkut Kitâbı*’ndaki *Üç Destanın Tarihteki Yeri*”, I. ULUSLARARASI TÜRK FOLKLOR SEMİNERİ, Ekim 1973, Bildirileri, Ankara 1973, s. 95-106. “*Dede-Korkut Oğuznâmeleri Boyları’nın Tarihteki Yerleri*”, TÜRK TARİHİNDE ERMENİLER SEMPOZYUMU, Mayıs 1983, Tebliğleri, İzmir 1983, s. 243-251.

b) *Küçük-Arşaklı* sülâlesini kuran *I. Tiridat* (52-100) / *Dırsa-Han*'ın biricik oğlunun, "*Bayındur-Han'ıng Ağ-Meydânı*"nda (Hemedan'da) Boğa ile güreşip yenmesini ve "*Boğaç*" adını almasını, *I. Boy* anlatmaktadır.

c) M.S. 197 de, *Dağıstan*'dan "*Venaseb ve Surhab / Surhang*" öncülüğünde gelen "*Khazır'lar ve Barsıl* (Borçalı)lar"ın akıncıları ile savaşın destanı, *II. Boy* gözüküyor.

ç) 252-286 yılları arasında *Ateşetapan Sasanlılar*'ın ve yine onların 450-482 arasında "*Oğuz-Elleri*"ni istilâları ve *Zerdüştlüğe* zorlamalarının timsâli "*Depegöz*" belâsı, *VIII. Boy*'da destanlaştırılmıştır.

d) Eski *Gürcistan* tarihi "*Kartlis-Çkhovreba*"da ve Süryanî Kalaglı ZENOB'un 324 te ölümünden önce yazdığı "*Daron Tarihi*"nde anlatılan, *Kuzeyliler*'in ve *Durdzuklar*'ın akınlarını, *Arşaklılar*'a tâbi *As-Bakur oğlu Mirian* / *Bagul-oğlu Amuran*'ın, 305-306 yıllarında savaşarak geriçevirmesi, *IX. Boy*'da güzelce anlatılmaktadır.

e) *Kafkaslar Kuzeyi*'nden 310 yıllarında gelen *Hun-Kıpçak* akınlarının, (Hıristiyanlığı yeni kabul ederek yeryüzünde ilk defa Devlet dini yapan) *III. Tiridat* tarafından yenilip, geri çevrilmesi, *IV. Boy*'da destanlaştırılmıştır.

f) 330-331 yıllarında, *Hıristiyanlık*'tan *Eski-Din*'e dönen *Boybeğleri ile Arşaklılar*'ın savaşı, *XII. Boy*'da: *Âsî Taş-Oğuz / Boz-Ok'un, İç-Oğuz / Üç-Oklar*'a düşman olup, sonunda barışmaları biçiminde anlatılmıştır.

g) *Romalılar*'ın yardımıyla 369 yılında, (şimdiki Ağrı İli Taşlıçay İlçesi'de) "*Üçkilise / Bagavan*" (yeni adı: Taşteker) yanında *Sasanlı* ve onlara uyan dindendönme *Arzerunili Mehruçan* kuvvetlerinin, "*Çırav Savaşı*"nda yenildikten sonra, *Mehruçan*'ın, "*Gokovit-Sazlığı*" (Bayazıt-Ovası'nda Sarısu boyunda 'Şıklı-Gölü" de denilen) / "*Tana-Sazı*"nda, *Bagarathlı Sempad* (Bamsı-Bayarak) tarafından yakalanıp öldürülmesi, *III. Boy*'da tanıtılıyor.

ğ) *Hazarlar*'ın müttefiki *Saber / Sabirler*, 508 yılında *Kafkaslar*'ı aşarak *Kür* ve *Aras* boylarına yerleşmişken, onlara "*Sevord'k*" (= Karaoğulları) deniyordu. "*Uşun-Koca oğlu Akarak* (adı, Karabağ'da "Akara / Hakarı"da yaşamaktadır) ile *Sakarak*"ın, *Alıncak-Kal'ası*'nda bunların "*Kara-Takavor*" adlı beğleriyle savaşının destanı, *X. Boy*'da anlatılıyor.

Küçük-Arşaklılar'ın türkçe deyimleri, 440-660 arasındaki "Eski-Ermeni / Grabar" dili metinlerinde yer almıştır. Bunları, *Baku*'daki yayınları ile 1954 te Mir Ali SEYİDOF ve 1983 te *Udili Gregor'yan* Voroşil L. GUKASYAN kısmen tanıtmışlardır². V. Yüzyıldan beri gürcü ve ermeni kaynaklarında,

² a-M.A. SEYİDOF, "*Varsak Sözü Hakkında*", AZERBAJYAN EDEBİYAT ve DİL İNSTİTÜTÜ ESERLERİ Dergisi, Baku 1954, VII. 175-185. b-V.L. GUKASYAN,

Arşaklı/Part türkçesi'nden, “Gosan” (Ozan) ve “Varsak” (Çalgıcı-Oyuncu/Dansöz) deyimleri yer almıştır. Prof. Mary BOYCE de, “*The Parthian gōsān and Iranian minstrel tradition*” adlı makalesinde³, 440 ta tercüme edilen “*Ermenice Tevrat*”ta, “Gusan”ın “çalgıcı-şarkıcı-destancı” yerine kullanıldığını; gürcücedeki “*M-Gosan/M1-Gosan'ni*” deyimlerinin de, *Parthlar*’dan geçtiğini belirtir. V.L. GUKASYAN ise, 440 ta yazılan “*Ermenice İncil Tercümesi*”nde: 1- EMLİK (= bir yaşında oğlak), 2- ARIG/ARUK (= ark, su-kanalı), 3- OT/KHOT (= ot, bitki), 4- TEL (= saz-teli ve iplik), 5- VOÇKHAR (= koçkar, koç) gibi türkçe sözleri tesbit ediyor ve 660 yılına kadarki eserlerden de, şunları bildiriyor:

a) *Bayağı sözler*: AVÇI (avcı), ÇÖPÇİ (çocukların boğazından çöp, çekirdek çıkararak halk-hekimi), ALP (yiğit), ZER (yer/Kıpçak-ağzı ile: cer), EL/İL (il, ülke), KÖK-YAR (şimşek, yıldırım), TANGRI, KONAK (konuk, misafir), AKI (cömert).

b) *Rütbe adları*: KHAKAN, KHAN, KHATUN, CABGU/YABGU, TARKHAN (feodal), ELTEBER (belli bir bölgenin başkanı), TUKAN (râbitacı, elçi), TIDUN (yüksek rütbeli subay/Tudun). ZER-TEGIN (Khursan ülkesi beği), ŞAD.

c) *Kavmi adlar*: KHAYLEN-TURK, BARSIL (Borçalı), BULGAR, ONOGUR/HUNOGUR, HUN, KHAZAR, AK-KHAZIR/AK-KHAZAR, PAÇANIK (Peçenek), KANKAR (Kenger).

ç) *Kişi adları*: AVÇI, ALP, KAZAN, KONAK, GOR (Nahçıvan’da “Goris” bölgesine adını veren).

d) *Yer adları*: HUNASDAN (Kafkaslar kuzeyi), TURKASTAN (Khazar ülkesi), ÇOL/ÇUL (Dağıstan Demirkapı-Derbendi), KHUNAN, KHALKHAL, BALASAKAN, TARNAUT. Yine V.L. GUKASYAN, bunlardan en yenisinin, *Göktürk Yazıtları*’ndan 150 yıl önceki yazılı kaynaklardan alındığına işaret ediyor.

“*Azerbaycan Dilinin Teşekkül Tarihine Dair Kaydler*”, AZERBAJYAN FILOLOGİYASI MESELELERİ, Baku 1983, s. 45-62; Nilay DEMİR’in yazımıza aktarması, TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI Dergisi, Ağustos 1984, Sayı 31, s. 104-133 (tektük dizgi yanlışları var).

³ *Journal of the Royal Asiatic Society* dergisi, London 1957, s. 10-45. Bundaki haberler ile, David Marshall LANG’ın 1970 te Londra’da basılan “*Armenia Cradle of Civilization*” (Nuh’un-Gemisi’nin Ağrı/Ararat’ta oturmasını delil tutarak, bu ad konulmuş) kitabında (s. 253-255) “Gosan” üzerine verilen üç haber ve M.A. SEYİDOF’un belirttiüklerinin özeti için bakınız, Fahrettin KIRZIOĞLU, “*Parth/Arşaklı Gosan’ı ile Oğuzlar’ın Ozan’ının Aynılığı*”, BİRİNCİ MİLLÎ TÜRKÖLJİ KONGRESİ (Şubat 1978), Tebliğler, İstanbul 1980, s. 307-315.

Bizim yukarıda belirtilen neticelere varmamız, “*Dede-Korkut Oğuznâmeleri*” metinleri ile, *Küçük-Arşaklılar* (52-428) ve *Halefleri*’nin, *İslâm-Arap Fetihleri*’ne kadarki vak’alarını anlatan, şu eserleri gözden geçirmekle olmuştur: a) Süryanî (Syriac)-Yunan-Ermeni kronikleri koleksiyonu (M.Ö. II. Yüzyıl-M.S. VI. Yüzyıl) tercümesi, Victor LANGLOIS, “*Collection des Historiens Anciens et Modernes de l’Arménie*”, 2 cilt Paris 1867, 1869. b) (456-661 vak’alarını anlatan) Frédéric MACLER tercümesi, “*Histoire d’Héraclius par l’Evêque Sebéos*”, Paris 1904. c) Moses KALANKAY-TUAÇI, (Şimdiki Kuzey-Azerbaycan/Şirvan-Karabağ bölgesi) “*Ağuan (Alban)lar Tarihi*”, (660 yılında biten bu esere, Zeyil yazılmıştır), Hrant D. ANDREASYAN tercümesi 1943, TTK Kütüphanesi (daktilolu) “Çeviri Eserler” Bölümünde (bazı “dinî ve sırf kiliseye aid parçalar” atlandığından, tam tercüme sayılmaz); ingilizce tercümesi, C.J.F. DOWSET, “*The History of the Caucasian Albanians by Movsès Dasxuranci*”, London 1961. ç-M. BROSSET tercüme ve izahları ile “*Kartlis-Çkhovreba*” (= Gürcistan’ın Hayatı) adlı anonim eski Gürcistan Tarihi, “*Histoire de la Géorgie*”, I. Partie (Başlangıçtan 1469 yılına değin), Petérsborg 1849.

Bir de, “*Mesrop/Ermeni Alfabeti*” konusuna dokunalım:

a) Rahmetli İbrahim KAFESOĞLU, 1945 te incelediği Ahlat’taki “*Arıklı Deresi*”nde kelime aralarını (:) ile belirten, *Bayındurlu* damgası da bulunan kaya yazılarını tanıtırken, şöyle diyor: “*Ermeni Alfabeti*”nin *Aramice*’den doğrudan doğruya değil de, *Türk yazısı* yoluyla meydana gelmiş olduğunu, yakın bir ihtimal olarak düşünebiliriz”⁴.

b) Biz de 1953 te basılan “*Kars Tarihi*”nde (s. 169-173, 188), “*Çenastan*”/ *Türkistan*’dan gelen Prens “*Mamık ve Konak Kardeşler*” uruğunun 217 veya 240 yıllarında yerleştiği *Taron* bölgesinde *Muş* şehrini Beğlik merkezi etmelerini ve *Muş*’un bir köyünden yetiştirme (türkçe Vardan adlı bir banın oğlu râhib *Aziz-Mesrob*’un (361-440) 406 yıllarında tertiblediği 36 işaretli “*Ermeni Alfabeti*”nden şu onbinin, aynen *Türk oyma yazısı*’ndan alındığını belirtmiştik: *B, Ê, Î, L, DZ, K, N, Ç, R, V, NG*.

c) Rahmetli Dr. Hamit Zübeyr KOŞAY, Atatürk Üniversitesinde öğretim görevlisi iken Alman Arkeoloğu Dr. Hermann VARY’nin 1965 te, *Erzurum*’un *Aras* güneyindeki *Karayazı* ilçesi *Bayro/Salyamaç* köyü yanındaki “*Cunni*” (= Cinli, Perili) Mağarası içinde bulunduğu V. yüzyıldan kalma; *12 Oğuz Boyu Damgası*, *Uygur Urug Remizleri*, *Eski Türk Runik Harfleri*, *Hayvan ve Süvari Resimleri*, *Eski*

⁴ I.Ü. Ed. F. TARİH DERGİSİ, İstanbul 1949, sayı 1, s. 184-185.

Ermeni Yazıtları'nı ve 1900 yılında Prof. CUMONT'un, *Su şehri* güneyindeki bir kayada bulduğu dört *Oğuz Boyu Damgası*'nı tanıtıyor⁵.

Umarız ki, kırk yıldan beridir benimseyip yayınlarımızda tanıtmaya çalıştığımız, “*Dede-Korkut Oğuznâmeleri*”nin, “*Yukarı-Eller | Oğuz-Elleri*”ndeki *Sakalar* ve *Arşaklılar* ile *Halefleri | Torunları*'na âit “*Tarih-Destânları*” olduğunu gösteren tezimizi, Tarihçi ve Türkologlar ilmi tenkidleriyle gereği gibi işlesinler; sonunda bütün gerçekler ortaya çıksın. Bu tezimizde en ufak bir tutarsızlık varsa, belirtilsin. Bunu görmek, bizi mutlu edecektir.

⁵ “Altürkischen Felszeichnungen in Nordost-Anatolien”, Von Hermann VARY, Bochum, URAL-ALTAISCHE JAHRBUCHER, Band 40, Heft 1-2 (Özeti, TÜRK ETNOGRAFYA DERGİSİ, Ankara 1969, Sayı XI. s. 27-32.)